

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ: ВІДПОВІДНІСТЬ СУЧАСНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ПОТРЕБАМ УПРАВЛІННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ

© Пилипенко Л.М., 2011

Досліджена відповідність показників фінансової звітності підприємства сучасним інформаційним потребам інституцій управління та регулювання економікою, ринкових контрагентів та інших зовнішніх користувачів. Проаналізована адекватність характеристики фінансово-економічної позиції суб'єкта ринкової економіки за показниками публічної звітності у контексті методології бухгалтерського обліку. Окреслена концептуальна спрямованість фінансової звітності відповідно до різновекторності інформаційних потреб різних користувачів та впливу на процеси стандартизації глобальних корпоративних структур.

Ключові слова: фінансова звітність, система показників, користувачі фінансової звітності, методологічна основа бухгалтерського обліку.

L.M. Pylypenko
Lviv Polytechnic National University

FINANCIAL STATEMENTS: COMPLIANCE WITH MODERN INFORMATIONAL NEEDS OF MANAGEMENT AND REGULATION OF MARKET ECONOMY

The compliance of enterprise financial statements indexes with the modern informational needs of institutions that manage and regulate economy, market agents and external users is researched. The adequacy of financial and economic position characteristics of market economy subject by the indexes of public statements according to the methodology of accounting is analyzed. The conceptual direction of financial statements according to multivector informational needs of different users and the influence of global corporative structures on standardization processes are shown.

Key words: financial statements, system of indexes, users of financial statements, methodological basis of accounting.

Постановка проблеми. Основним інструментом інформаційного забезпечення управління підприємством є система його бухгалтерського обліку та бухгалтерська звітність як її результатний продукт. Звітність містить інформацію, на основі якої менеджери приймають управлінські рішення. Тому ефективність управління в значний спосіб залежить від якості бухгалтерської звітності як важливої складової загальної системи інформаційного забезпечення управлінських рішень.

Бухгалтерську звітність підприємств за змістом поділяють на фінансову, статистичну, податкову, соціально-екологічну, управлінську (внутрішньогосподарську) тощо. Серед перерахованих видів звітності найважливішою у ринковій економіці є фінансова звітність, оскільки вона є публічною і призначена насамперед для зовнішніх користувачів інформації – інвесторів, кредиторів, постачальників, покупців, різнохарактерних ділових партнерів, фінансових аналітиків, громадських організацій. У національному чи глобальному масштабах користувачем фінансової звітності підприємств принципово можна розглядати загальне суспільно-економічне середовище в особі різних суспільних організацій – пенсійних фондів, страхових компаній, органів влади тощо. Отже, фінансова звітність є суспільно-важливою формою регулювання ринкової економіки.

Мета звітності досягається не лише за умови отримання на її основі повної, неупередженої та достовірної інформації про поточний стан і результати функціонування підприємства, а й

можливостями на її підставі спрогнозувати подальший потенціал його розвитку. За оцінками німецьких науковців правильний аналіз звітності за допомогою певної системи показників повинен дати можливість передбачити кризовий розвиток підприємства ще за три роки до його початку [1, с. XIV]. Попри цю теоретичну аргументацію, факти не тільки сучасної фінансово-економічної кризи, але й низки інших докризових аналітичних оглядів це твердження ставлять під великий сумнів: або сучасна фінансова звітність не забезпечує можливість досягнення мети її складання і подання, або цим інструментом інформаційного забезпечення менеджменту своєчасно не скористались повною мірою для прогнозування негативних тенденцій розвитку світової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст, сутність та функціональна роль фінансової звітності були предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних та іноземних учених, зокрема й зі споріднених сфер знань. Серед вітчизняних вчених проблеми теорії, методології й організації формування, подання і контролю фінансової звітності у своїх працях досліджували О.М. Брадул, Ф.Ф. Бутинець, Ю.А. Верига, С.Ф. Голов, В.І. Єфименко, Л.М. Кіндрацька, В.М. Костюченко, Я.Д. Крупка, М.В. Кужельний, А.М. Кузьмінський, М.Р. Лучко, О.А. Петрик, М.С. Пушкар, В.С. Рудницький, В.В. Сопко, П.Я. Хомин, Л.В. Чижевська, М.Г. Чумаченко, В.Г. Швець, В.О. Шевчук, І.Й. Яремко та багато інших. Їхні праці в значний спосіб пов'язані з вирішенням проблем методики формування адекватності показників фінансової звітності, передумовами її гармонізації та стандартизації, консолідації, оцінково-аналітичних підходів і процедур в аудиті та аналізі.

Зважаючи на низку доказових фактів, об'єктивованою виглядає думка російського вченого К.Ю. Циганкова, який відзначає, що „... поки не вдалося створити концепцію бухгалтерської звітності, яка б визначала її складне інформаційне утворення, та ідею, що об'єднувала б в одне ціле усі статті звітності”. Він слушно зауважує, що „... замість визначень в літературі наведені лише описи форм звітності, що історично склалися, а також переліки розділів і статей, які до них включені... Не мають загальноприйнятих обґрунтованих визначень і певні об'єкти бухгалтерського обліку – капітал, прибутки, нематеріальні активи, резерви тощо, – інформація про які неодмінно повинна бути відображена у бухгалтерській звітності” [2, с. 3, 4].

Загалом, за висновками останніх досліджень і публікацій, можна дотримуватись теоретико-наукової позиції, що проблема бухгалтерської звітності зумовлена як відсутністю чіткої обґрунтованої концепції її побудови та формування, так і проблемами теорії і методології бухгалтерського обліку окремих об'єктів – активів, капіталу тощо. Наведені об'єкти становлять, на наш погляд, відправний базис *невирішеної* частини досліджуваної проблематики.

Цілі статті полягають в ідентифікації причин невідповідності фінансової звітності сучасним інформаційним вимогам різних державних, суспільних і ринкових інститутів управління та регулювання ринковою економікою.

Виклад основного матеріалу. У національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку сформульовані принципи формування фінансової звітності та її обов'язкові якісні характеристики (зрозумілість, доречність, достовірність, зіставність) [3]. Концептуальні основи різних систем стандартизації бухгалтерського обліку (IAS, GAAP тощо) містять аналогічні вимоги до фінансової звітності, прописані у формі принципів, якісних характеристик, припущень, обмежень тощо.

Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку трактують достовірність (*reliability*) інформації як відсутність у ній помилок і перекозень, що здатні вплинути на рішення користувачів звітності. Згідно з Міжнародними стандартами фінансової звітності інформація є достовірною, якщо їй притаманні ознаки повноти, нейтральності, обачності, превалювання сутності над формою та правдивого відображення фінансового стану і результатів діяльності.

Різні користувачі фінансової звітності суб'єкта господарювання можуть мати різні інформаційні потреби, які визначаються насамперед характером інтересу до результатів функціонування такого суб'єкта. Інтереси різних користувачів інформації фінансової звітності можуть не лише відрізнятися, але й навіть бути діаметрально протилежними. Саме тому переважно виникає питання, чи може фінансова звітність задовольнити інформаційні потреби усіх зацікавлених осіб. З цього приводу Л.М. Кіндрацька зазначає: „...важливо наголосити на існуванні значної кількості користувачів з різними інтересами. Це дає підстави розглядати звітну інформацію як своєрідний бухгалтерсько-економічний товар, що виробляється з метою забезпечення попиту на інформацію” [4, с. 176].

Поряд з цим фінансова звітність як економічна категорія присутня у багатьох імперативних нормах, на її основі розподіляють (спрямовують) прибутки, виплачують дивіденди, нараховують премії менеджменту тощо. Отже, від достовірності показників фінансової звітності щодо ефективності функціонування підприємства залежить об'єктивність розподілу суспільного доходу, інвестиційна привабливість конкретного суб'єкта і національної економіки загалом.

Методологія бухгалтерського обліку, визначена національними чи міжнародними стандартами, не передбачає однозначного алгоритму складання фінансової звітності та відображення у ній інформації про фінансово-майновий стан і результати функціонування суб'єктів господарювання. Це до певної міри зумовлено ще й тим, що стандарти (національні та міжнародні) містять альтернативні регламентації визнання й оцінювання активів, зобов'язань, капіталу, доходів і витрат (нарахування амортизації, оцінювання запасів, формування резерву сумнівних боргів, визнання й обліку фінансових витрат тощо). Для вибору конкретної методики бухгалтерського обліку у стандартах запропоновано використовувати бухгалтерське судження. Усе це створює можливості для „бурхливого” розвитку т. зв. „креативного обліку” на догоду окремим групам користувачів звітності, проте з ігноруванням, чи навіть маніпулюванням інтересами інших [5].

Варто зауважити, що деякі користувачі фінансової звітності можуть мати вплив на процес її формування окремими суб'єктами. Це, зокрема, керівництво чи власники суб'єкта господарювання. Менеджмент найвищого рівня управління (*top-management*) може бути зацікавлений, наприклад, у відображенні у звітності значних за величиною прибутків (оскільки від їхньої величини, як правило, залежать преміальні (т. зв. бонуси) менеджерів цього рівня) чи показників, які б свідчили про високий рівень платоспроможності (для отримання кредитів чи інших фінансових позик), а власники корпоративних прав – у збільшенні вартості акцій компанії тощо. Саме на догоду таким користувачам в обліку може бути застосована креативність. За оцінками експертів, близько 150 транснаціональних корпорацій контролюють понад 40 % загальносвітових доходів, креативність обліку таких корпорацій, будь-які викривлення інформації у їхній фінансовій звітності, на наш погляд, можуть мати значні негативні наслідки для глобальної економіки.

Проте „маніпулювання думкою” користувачів звітності відбувається не лише на мікрорівні, але й в глобальному масштабі. Процеси стандартизації фінансової звітності перебувають під впливом глобальних корпоративних структур. Можна погодитись з думкою, що „... домінування транснаціональних корпорацій і різних політичних сил в окремій державі впливають на рішення у сфері балансу. Цей чинник добре відслідковується на основі розвитку теорії балансознавства, що знаходить безпосереднє вираження у регламентаціях Міжнародних стандартів фінансової звітності, яка являє собою сукупність малопов'язаних положень, допущень і принципів, не вибудованих в ієрархічну структуру” [6, с. 548]. Це, безумовно, свідчить про суб'єктивність достовірності як якісної характеристики інформації фінансової звітності.

Варто погодитись і з думкою, що „... цілісна облікова система, що ґрунтується на традиційній методологічній основі, не може достатньо ефективно обслуговувати сучасну постіндустріальну (інтелектуальну) економіку, – методологія обліку увійшла у суперечність з реаліями економічного життя” [7, с. 178]. Це стосується як бухгалтерського обліку традиційних облікових об'єктів (майна, зобов'язань, прибутків), так і вимог сучасних реалій щодо відображення у фінансовій звітності, на перший погляд, незвичних для обліку об'єктів – ділової репутації підприємства та інших видів інтелектуального капіталу, скритих і потенційних резервів тощо.

Незважаючи на стрімкий розвиток інтелектуального капіталу та його широке застосування в господарській діяльності (чого варті лише розвиток комп'ютерної техніки та інформаційних технологій!), методологія бухгалтерського обліку нематеріальних об'єктів фактично не зазнавала істотних змін ще з 1861 р. від часу публікації Г.В. Сімоном монографії з балансового права, яку О. Шмаленбах назвав статичною балансовою теорією. Концепція Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 38 „Нематеріальні активи” фактично сформована на основі положень статичної балансової теорії. Зокрема це стосується принципу об'єктивації при відображенні нематеріальних об'єктів в балансі: Г. Сімон вважав, що нематеріальні об'єкти можуть бути відображені в балансі лише у тому випадку, якщо вони були придбані у третіх осіб за плату [1, с. 11], а в п. 63 МСБО 38 чітко вказано „... внутрішньо генеровані торгові марки, заголовки, назви видань, переліки клієнтів та інші подібні за своєю сутністю об'єкти не слід визнавати як

нематеріальні активи”. Безумовно, такі регламентації не влаштовують суб’єктів господарювання ринкової економіки. Наприклад, вартість торгової марки „Coca-Cola” оцінюють у понад 60 млрд. доларів США, чи буде правильно не відображати її в балансі „The Coca-Cola Company”?

Проблемним є і питання методики оцінювання нематеріальних активів: оцінка за історичною вартістю може призвести до накопичення т. зв. „токсичних активів”, а справедлива вартість „має схильність” до різких змін, які безпосередньо відбиватимуться на ринковій позиції підприємства, відображеній у його балансі.

Застосування у бухгалтерському обліку принципу консерватизму, який, з одного боку, направлений на збереження капіталу, з іншого, – зумовлює виникнення скритих резервів, ліквідація яких призводить до формування прибутку у майбутніх періодах. Проте поточний фінансово-майновий стан суб’єкта господарювання може виявитись недооціненим [1, с. 62]. Безумовно, відмовлятися від принципу консерватизму не можна, проте формування скритих резервів вкотре доводить неможливість задоволення фінансовою звітністю інформаційних потреб усіх її користувачів.

Насамкінець варто зауважити, що проблема відповідності фінансової звітності інформаційним запитам суспільства не є новою. Ще у 1910 р. львівський учений (фундатор бухгалтерської економетричної теорії) П. Цьомпа писав: „Наші баланси якісь незрозумілі! Без детального ознайомлення з бухгалтерськими книгами у багатьох випадках просто неможливо найтямущому фахівцю негайно з’ясувати значення всіх статей лише на основі балансу, особливо, коли у ньому зустрічаються резервні фонди, резерви та так звані рахунки взаємних заліків” [8].

Висновки і пропозиції подальших досліджень. Фінансову звітність у сучасному економічному середовищі необхідно розглядати як суспільно-важливий інформаційний інструментарій репрезентації фінансово-майнового стану і результат діяльності суб’єктів ринкової економіки. Для забезпечення корисності показників фінансової звітності в стандартах бухгалтерського обліку як міжнародних, так і національних, закладені здебільшого анонсовані вимоги до інформації, яка в ній міститься. На практиці забезпечити достовірність фінансової звітності, зважаючи на велику кількість її користувачів, наявність альтернативних методик обліку та вплив на процес стандартизації обліку глобальних корпоративних структур, вкрай важко, якщо можливо взагалі. Крім того, недосконалість методології обліку окремих об’єктів (нематеріальних активів, резервів, фінансових результатів тощо) спричиняє викривлення в балансі інформації про реальний стан і результати функціонування підприємств. Суб’єктивність інформації фінансової звітності та інші чинники зумовили переорієнтування інформаційного забезпечення ринку на інші інструменти оцінювання ефективності діяльності його суб’єктів, які ґрунтуються на неформалізованій інформації. Саме тому пропозицією подальшого розвитку теорії фінансової звітності для її адаптивності умовам, що склалися у сучасній ринковій економіці, висувається вимога кардинальної зміни методології бухгалтерського обліку.

1. Бетге Й. Балансоведение / Йорг Бетге; пер. с нем.: научн. ред. В.Д. Новодворский. – М.: Изд-во „Бухгалтерский учет”, 2000. – 454 с. 2. Цыганков К.Ю. Теория и методология бухгалтерского учета капитала: автореф. дис. ...доктора экон. наук: спец. 08.00.12 – бухгалтерский учет, статистика / К.Ю. Цыганков. – Новосибирск, 2009. – 38 с. 3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 „Загальні вимоги до фінансової звітності: Наказ Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87. 4. Кіндрацька Л.М. Звітність у загальній обліковій системі суб’єктів господарювання: розвиток та вдосконалення / Л.М. Кіндрацька // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. – Вип. 35. – С. 175–178. 5. Амеліна О.В. Креативний облік та маніпулювання фінансовою звітністю / О.В. Амеліна // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2011. – Вип. 35. – С. 9–12. 6. Яремко І.Й. Балансознавство у контексті і форматі методології економічної науки / І.Й. Яремко, Т.В. Федак // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. – 2009. – № 647. – С. 547–552. 7. Яремко І.Й. Економічні категорії в методології обліку: монографія / І.Й. Яремко. – Львів: Каменяр, 2002. – 192 с. 8. Павло Цьомпа. Нариси економетрії і побудована на національній політекономії теорія бухгалтерського обліку / пер. з нім. Я. Гончарук, І. Копич, Г. Башияннин, І. Яремко. – Львів: Каменяр, 2001. – 223 с.